

آرامش قلوب در نشاء با قرآن شیوه ترتیل قرآن

مغری - میرجوی

در معانی آن را ندارد و قواعد تجویدی را رعایت نمی‌کند، او قرآن را با ترتیل نخوانده است.

در تفسیر مجمع البیان از پیامبر اکرم (ص) نقل شده که به ابن عباس فرمودند: «اذا قرأت القرآن فرتله ترتیلاً؛ هنگامی که قرآن می‌خوانی آن را به ترتیل بخوان.» ابن عباس می‌گوید: پرسیدم ترتیل چیست؟

پیامبر (ص) فرمودند: «حروف و کلمات آن را کاملاً روشن ادا کن، نه همچون خرماي خشکیده (یا ذرات شن)، آن را پراکنده کن و نه آن را همچون شعر پشت سر هم بخوان، به هنگام برخورد با عجايب قرآن توقف کنيد و ببینید و دل‌ها را با آن تکان دهید و هرگز نباید همت شما این باشد که به سرعت سوره را به پایان برسانید.» ۳

البته تلاوت قرآن چهار مرحله دارد که ترتیل یکی از مراحل آن است. مراحل دیگر تلاوت قرآن عبارتند از: تحقیق (خواندن قرآن با حداکثر آرامش و تأنی)، تحذیر (خواندن قرآن با سرعت زیاد)، تدویر (نوعی قرائت بین تحقیق و تحذیر، یعنی نه به سرعت تحذیر و نه به کندی تحقیق)

اما افضل قرائت القرآن همان ترتیل است که مجمع تمامی امتیازات قرائت می‌باشد. تدبیر با ترتیل ارتباط تنگاتنگی دارد و ترتیل نیز بر تدبیر منطبق است. امام صادق (ع) جریان تدبیر در قرآن را همان جریان تلاوت راستین می‌داند، که از قرائت شروع و با تدبیر و فهم آیات ادامه می‌یابد و به عمل ختم می‌گردد. بنابراین هر یک از عناوین تلاوت، تدبیر و ترتیل به جهاتی از جریان فهم و عمل به قرآن نظر دارند.

مراحل ترتیل در قرآن:

الف - ترتیل در لفظ:

۱- مخارج حروف: قرائت قرآن یعنی اداء حروف و کلمات از مخارج آن به وسیله دهان و زبان. حضرت علی (ع) می‌فرماید: ترتیل رعایت مخارج حروف و حفظ وقف‌های آن می‌باشد، و این قدم اول در جریان ترتیل قرآن است. چرا که در صورت عدم رعایت آن ممکن است معنای کلمات تغییر یافته و یا معنای خود را از دست بدهند. و این امر گاه موجب کفر آمیز شدن جملات می‌شود. مثلاً

منظم و مرتب باشد رتل الاسنان می‌گوید. این واژه در دو جای قرآن آمده است و در هر دو مورد منظور از آن خواندن مخصوص قرآن است. کذلک لثبت به فؤادک و رتلناه ترتیلاً؛ بدینسان با نزول قرآن خواستیم قلب تو را استوار سازیم و آن را هماهنگ و منظم فرورستادیم. از این رو ترتیل به معنی پی در پی آوردن سخنان یا آیات روی نظام و حساب می‌باشد و باید قرآن با آرامش و طمأنینه و به صورت منظم و بدون عجله و شتاب خوانده شود. در چنین حالتی است که هم خواننده اثر خود را می‌گیرد و هم شنونده را تحت تأثیر و جاذبه خود قرار می‌دهد. پس کسی که قرآن را با شتاب می‌خواند به صورتی که فرصت اندیشیدن

امام صادق (ع) جریان تدبیر در قرآن را همان جریان تلاوت راستین می‌داند، که از قرائت شروع و با تدبیر و فهم آیات ادامه می‌یابد و به عمل فتم می‌گردد

نظم در آفرینش جهان و ارتباط موجودات با همدیگر خصوصاً آسمان‌ها و زمین و گردش شب و روز و به طور کلی هماهنگی در نظام تکوین، وجود نظم در جهان تشریح را ضروری می‌سازد. آیات الهی که به صورت مکتوب است از این قاعده همگانی یعنی نظم‌پذیری مستثنی نیست. لذا خداوند دستور به تلاوت قرآن به صورت ترتیل می‌دهد. ((ورتل القرآن ترتیلاً)) «مزمّل آیه ۸»

یعنی کلمات قرآن را منسجم و منظم و هماهنگ بخوان. بدون آن که حرف‌های آن مبهم باشد و آن را طوری نخوان که بین کلمات فاصله بیندازی به طوری که آن‌ها را از انتظام و انسجام بازداشته و جدا کند. بلکه باید نظم ظاهری آن مانند انتظام معنوی محفوظ بماند. ۱

امام صادق (ع) در تفسیر آیه فوق می‌فرماید: به این معناست که آن را با تأنی بخوانید و صدایتان را خوش بدارید. ۲
ترتیل از ماده «رتل» در لغت به معنای منظم و استوار کردن آمده است. عرب به کسی که دندان‌هایش

در کلمه "الصمد" اگر "ص" را به صورت "س" تلفظ کنیم معنی "گود و سرگین" می‌دهد.

امام صادق (ع) می‌فرمایند: فصاحت و رسایی قرآن را آشکار کن، چرا که آن فصیح و بلیغ است.^۴

۲- آهنگ کلمات: موسیقی و صوت زیبا، تأثیر شگرفی در تحول روح آدمی دارد. خداوند نیز آیات کتاب خود را با موسیقی خارق العاده‌ای در هم تنیده است و آن را به حدّ اعلی رسانده است. آهنگ کلمات و موسیقی ترکیبات قرآنی، متناسب با مقاصد و معانی آیات، فضایی از قدس و طهارت در روح انسان می‌آفریند، که بی اختیار او را در فضای ملکوتی آیات به پرواز در می‌آورد. صوت و موسیقی قرآن هماهنگ به محتوایش تنظیم گشته و به زبان روح انسانی و فطرت الهی سخن می‌گوید و نیازهای او را پاسخ می‌دهد. از این رو هر کس ولو بیگانه با مفاهیم قرآن، بواسطه موسیقی قرآن غیر مستقیم از مفاهیم قرآن بهره مند می‌شود؛ چرا که هر کس با زبان فطرت آشناست.

«از نظر پیکت هال و پروفسور آربری موسیقی قرآن آن سمفونی غیر قابل تقلیدی است که تنها اصواتش انسان را به گریه و جذب می‌کشاند.»^۵ تلفظ عربی حروف و کلمات و آهنگ کلمات و ترکیبات آیات، دو عامل بروز صوت زیبای قرآن می‌باشند؛ و صوت قاری از یک طرف و تقوا و خشوع و پاکیزگی از طرف دیگر دو عامل مهم در بروز موسیقی ملکوتی قرآن می‌باشند.

سازگاری آهنگ آیه با محتوای آن، به همراه خدا ترسی و تقوای باطنی قاری می‌تواند در شنونده تأثیر کند و او را به وجد آورد. تا بی اختیار در برابر عظمت الهی به سجده رود. از این رو پیامبر اکرم (ص) فرمودند: "زینوا القرآن باصواتکم؛ قرآن را با اصوات خود زینت دهید." نظم آهنگ در آیه‌ها و فاصله‌ها در جای جای کلام قرآن آشکارا به کار رفته، و نقش مهمی در تأثیر گذاری آن دارد. یک نوع موسیقی درونی در کلام قرآن وجود دارد، که احساس شدنی است اما وصف ناشدنی است. این موسیقی در تار و بود الفاظ و در ترکیب درونی جمله‌ها نهفته است و فقط با احساس ناپیدا و با قدرت متعالی، ادراک می‌شود. به این معنی موسیقی درونی، بیان قرآن را همراهی می‌کند و از آن کلماتی موزون و با

حساسیتی بالا می‌سازد که با تغییر کوچکترین کلمه دچار اختلال می‌شود و در روند طنین و آهنگ، ضعفی آشکار می‌شود. در قرآن نظم و آهنگ اعجاز گونه صوت‌ها همگان را مخاطب قرار می‌دهد، چه آنان را که زبان عربی می‌فهمند و چه آنان که نمی‌فهمند. از آنجا که خوف از خدا ملاک اساسی برای قاری قرآن است، پس خوش آوازترین قاری کسی است که نشانه‌های خوف از خدا و رستخیز در گفتار و کردار او هویدا باشد. ظاهر او ظاهری اسلامی و کلام او قرآن و کارها و اعمال او مطابق موازین اسلامی در قرآن است. و در انجام واجبات و ترک محرمات پیشقدم و در انجام رسالت‌های اجتماعی پیشرو است.

پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: کسی صوت قرآنش زیباتر است که هرگاه قرائتش را بشنوی بینی که از عظمت مقام الهی در خوف و هراس بسر می‌برد.^۶ انسان به طور طبیعی زیبا پسند است. برای او هر چیزی که زیبا باشد تحسین برانگیز است. یکی از نعمت‌های خدادادی صدای نیکو و زیباست که خداوند به برخی از انسان‌ها عطا کرده است. آواز خوش و صدای نیکو سرآمد همه زیبایی‌هاست. از این رو خداوند این موهبت بزرگ را به انسان‌هایی برگزیده داده تا موجب جاذبه بیشتر دعوت آنان گردد. امام صادق (ع) فرمودند: "خدای عزیز و بزرگ هیچ پیامبری را مبعوث نکرد مگر اینکه صدای نیکو داشت."^۶

در دستور تلاوت قرآن صدای خوش سفارش شده است و از قاری خواسته‌اند که نکات ظریف تلاوت اعم از کشیدن صدا و یا زیر و بم آن و ترجیع قرائت و غیره را رعایت کند. پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: "قرآن را با آواز خوش بخوانید، زیرا آواز خوش زیبایی قرآن را افزون می‌کند. سپس این آیه را تلاوت کردند، یزید فی الخلق ما یشاء."^۷

چرا که خداوند زیبایی مطلق است و کلام او هم زیباترین کلام هاست. اگر قرآن که سراسر زیبایی است با آواز خوش قاری همراه گردد؛ زیبایی آن دو چندان می‌شود و بر دلها می‌نشیند.

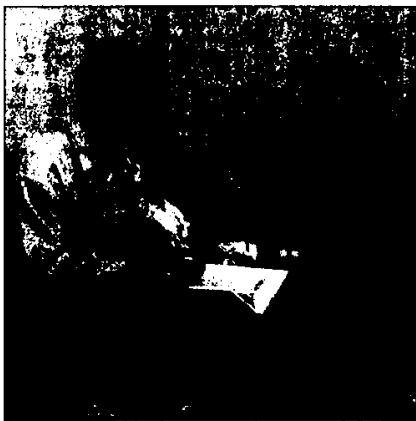
۳- قرائت قرآن به حزن: امام صادق (ع) می‌فرماید: قرآن متلبس به حزن نازل گشته است، پس آن را با لباس حزن بخوانید.^۸ یعنی قرآن باید با آرامش و

سازگاری آهنگ آیه با محتوای آن، به همراه خدا ترسی و تقوای باطنی قاری می‌تواند در شنونده تأثیر کند و او را به وجد آورد

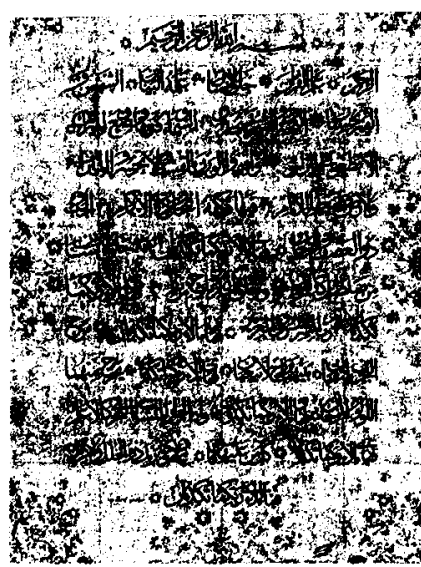
با صوتی زیبا و حزن انگیز تلاوت شود تا در دلها اثر گذارد. این حزن در اثر شناخت خود و ضعف‌ها و شناخت مقام ذات ربوبی و یاد قیامت و خطرات در کمین و کوتاهی عمر و طول راه سرچشمه می‌گیرد. که با تلاوت قرآن در انسان ایجاد می‌گردد که البته با جدیت و سعی و تلاش آمیخته است. یعنی گرچه موسیقی و آهنگ مناسب در قرائت قرآن، حزن آور است ولی مقدار اندوه در قرائت به میزان دریافت پیام و درک محتوای آن بستگی دارد.

از مهمترین شاخصه حزن در هنگام قرائت قرآن انقلاب روحی و گریه می‌باشد. رسول خدا (ص) می‌فرمایند: "قرآن بخوانید و بگیرید، پس اگر گریان نمی‌شوید، پس خود را به گریه بزنید، چرا که از ما نیست، هر که قرآن را با موسیقی خاصش نخواند."^۹

۴- قرائت قرآن به جهر: امام باقر (ع) فرمودند: کسی که "آنا انزلناه" را با صدای بلند بخواند مانند رزمنده ای است که با شمشیر نبرد می‌کند و کسی که آن



را آهسته بخواند، مانند کسی است که در راه خدا در خون خود غوطه‌ور است.^{۱۰} بنابراین هم آهسته و هم بلند خواندن قرآن هر دو فضیلت است. و قاری باید با در نظر گرفتن شرایط و حال خود یکی از دو روش را انتخاب کند. در بعضی از روایات به بلند خواندن قرآن توصیه



کسی صوت قرآنش زیباتر است که هرگاه قرائتش را بشنوی بینی که از عظمت مقام الهی در خوف و هراس بسا می‌برد

تقسیم ارتباط با فهم اجمالی ترجمه و گاه فهم اجمالی تفسیر دارد. و فهم معنی آیه نیازمند بر علم صرف و نحو و نیازمند به درک فصاحت و بلاغت آیه دارد. که توجه به آن تقطیع مناسب را به دنبال می‌آورد. متأسفانه در علائم وقف گذاری قرآن‌های موجود به این فهم توجه نشده و هماهنگ با ملاک‌های مذکور نیست.

۶- عدم شتاب در قرائت قرآن: از آنجا که قرآن در عین زیبایی و لطافت و جذابیت ظاهر، از باطنی عمیق بر خوردار است. بهره برداری از قرآن فکری متدبر و غواص و روحی تشنه و جستجوگر می‌خواهد. تا به گوهر هایی از این اقیانوس دست یابد. پس نمی‌توان با یک بار قرائت یا با قرائتی شتاب آلود معنایش را دریافت. آن‌القرآن ظاهره انیق و باطنه عمیق و لا تفنی عجائبه و لا تنفقی غرائبیه؛ برآستی که قرآن ظاهرش بسیار شگفت و زیبا و باطن آن بسیار عمیق می‌باشد و شگفتیهایش تمام نمی‌شود و ناشناخته هایش پایانی ندارد. ۱۲

البته سرعت قرائت با توجه به تفاوت افراد در قدرت تدبیر و اندیشه و توان دریافت متفاوت است. لیکن حد وسط آن ختم قرآن در یک ماه می‌باشد. مگر در ماه مبارک رمضان که به برکت فضای مساعد و معنویت آن قابلیت جذب و دریافت افراد از آیات فوق العاده است.

امام صادق (ع) می‌فرماید: "برایم خوش آیند نیست که قرآن را در کمتر از یک ماه قرائت نمایم. ۱۳"

شده است. محمد علی بن محبوب اشعری در کتاب خود به نقل از معاویه بن عمار روایت می‌کند که بر ابی عبد الله (ع) گفتم: هر کس دعا یا قرآن می‌خواند اگر صدایش را بلند نکند، گویی چیزی نخوانده است؟ فرمود: همین طور است. علی بن الحسین (ع) در تلاوت قرآن خوش صداترین مردم بود. و هنگام تلاوت صدایش را چنان بالا می‌برد که تمام اهل خانه بشنوند. امام صادق (ع) هم در خواندن قرآن خوش صداترین مردم بود. هرگاه شب برای تلاوت بیدار می‌شد، صدایش را بالا می‌برد. و وقتی سقاها و دیگر عابران از آن مسیر می‌گذشتند می‌استاند و به تلاوت او گوش می‌دادند ۱۱ ولی اگر بلند خواندن قرآن باعث آزار و اذیت دیگران بشود، یا مانع خواب و استراحت دیگران گردد، یا مزاحم عبادت دیگران بشود، باید آهسته خوانده شود. و اگر قرائت قرآن به جهر بر دیگران یا خودش موثر باشد و ریا و خودنمایی حاصل نگردد مانعی ندارد و مستحب است. در شرایطی حتی احتمال ریا هم مانعی نخواهد بود. چرا که عموماً این احتمالات از وسوسه‌های شیطان است که نباید به آن اعتنایی نمود. مثلاً در شرایطی که ضرورت تبلیغ دیگران مطرح باشد. اگر در شرایطی که تبلیغ دیگران مطرح نیست؛ و حالت انسان نسبت به جهر یا اخفات یکسان باشد، در این صورت تأثیر اخفاتی در وجود انسان بیشتر است.

از فضیلت‌های بلند خواندن قرآن از دید تمرکز ذهن، بالا بردن توجه و حضور قلب قاری، از بین رفتن کسالت و احساس لذت و نشاط و تأثیر گذاری روی دیگران را می‌توان ذکر کرد.

۵- تقطیع آیات: پیامبر اکرم (ص) در قرائت قرآن آیه به آیه تقطیع می‌نمودند. یعنی آیات قرآن را به اندازه نفس و به اندازه کشش ذهن و فهم خویش تقطیع می‌کردند. تا مفاهیم در ذهن حضور یابند و دل از آن بهره مند گردد. بنابراین معیار تقطیع مقدار قدرت و دریافت و فهم در هر نفس از قرائت می‌باشد، که ک یا چند جمله تام از یک آیه را در بر می‌گیرد. این مطلب لزوماً مساوی با یک آیه نیست. چه بسا یک آیه دارای چندین جمله مفید مرتبط به هم می‌باشد که برای فهم و حضور در فکر ضرورت دارد که به چند قطعه مناسب تقسیم گردد. که این

باز از آن حضرت است که فرمودند: "قرآن با شتاب و سرعت خوانده نشود. باید با ترتیل خوانده شود. هرگاه به آیه‌ای که در آن بهشت ذکر شده گذر کنی در آنجا توقف کن و از خدا بهشت و هرگاه به آیه‌ای که در آن دوزخ آمده است، رسیدی در آنجا نیز توقف کن و از جهنم به خدا پناه ببر. ۱۴"

۷- تداوم و پیوستگی در قرائت قرآن: یکی از با ارزش ترین عبادت‌ها، قرائت قرآن است. از وصایای پیامبر اکرم (ص) به حضرت علی (ع): "و علیک بتلاوة القرآن علی کل حال؛ و تلاوت قرآن را در هر شرایطی ملتزم باش. ۱۵"

بسیاری از عبادات هنگام مریضی، مسافرت یا جهاد در راه خدا از انسان ساقط می‌شود، یا تخفیف پیدا می‌کند. اما خداوند در مورد قرائت قرآن تأکید می‌فرماید که در این موارد هم تا می‌توانید و میسر است قرآن بخوانید. چرا که قرآن برنامه زندگی سعادت‌مندان هر مسلمان است. پس سزاوار است که مسلمان هر روز به آن مراجعه کند و درس‌های زندگی را از آن بگیرد و به آن عمل کند.

امام باقر (ع) می‌فرماید: "محبوب ترین اعمال به سوی خدا عزیز و جلیل عملی است که بنده بر آن استمرار داشته باشد اگر چه اندک باشد. ۱۶"

قرآن کریم رزق روحی مؤمن است. پس باید این تغذیه مستمر و دائمی باشد تا تحول و رشد روحی او پیوسته و تدریجی باشد. امام خمینی اهمیت زیادی به قرائت قرآن می‌دادند هر روز سه تا پنج بار قرآن می‌خواندند. در ماه مبارک رمضان سه بار قرآن را ختم می‌کردند. ۱۷

البته شرایط گوناگون و مشکلات زندگی همیشه اجازه نمی‌دهد که مؤمنان با فراغت و توجه به شیوه ترتیل، قرآن را تلاوت نمایند. و نباید تصور شود که چون خشوع دل و صفای باطن حاصل نشده است، قرائت قرآن در آن روز منتفی است. بلکه قرائت قرآن با هر شرایط و احوالی در حداقل میزان آن در روز ضروری است که ده آیه می‌باشد. امام باقر (ع) می‌فرماید: "هر کسی در دل شب ده آیه از قرآن بخواند از جمله بی‌خبران و غافلین نوشته خواهد شد. ۱۸"

تداوم قرائت قرآن موجب استجاب دعا می‌شود. انس با قرآن برای قاری شرافتی را به وجود می‌آورد

که نیاز های معیشتی و اخروی او برطرف می شود.
قبل از اینکه شخص به دعا بپردازد.

قرائت قرآن در اوقات معین، نفس را به نظم می کشاند. بنابراین اگر چه در بعضی از روزها حال توجه نداشته باشیم و به ظاهر از قرائت قرآن بهره نبریم، لیکن موجب به نظم در آمدن نفس می شود. و منظم شدن، قدم اول کسب تقوی می باشد.

امام باقر فرمودند: «از خصوصیات شیعه علی (ع) کثرت نماز و کثرت تلاوت قرآن است.» ۱۹
در فضیلت قرائت قرآن تأکید شده است که قرآن به طور منظم دوره شود. از سوره حمد آغاز نموده به طور پیوسته هر روز ادامه داده تا به سوره ناس رسیده قرآن ختم گردد.

در روایتی از امام صادق (ع) آمده است که ((هرکس آغازگر و پایان برنده قرآن باشد و ختم کند آن را، پس برایش نزد خدا دعایی مستجابی است.))

پاورقی

- ۱- تفسیر موضوعی قرآن کریم - عبدالله جوادی آملی - ج - ۹ ص ۲۹۷
- ۲- بحار الانوار - ج - ۸۹ ص ۱۹۱
- ۳- تفسیر نمونه - ناصر مکارم شیرازی - ج - ۱۵ ص ۸۲ و ۸۴
- ۴- جلد ۴ - کتاب وسایل الشیعه - کتاب قرائت قرآن باب - ۲۱ حدیث ۲
- ۵- مقدمه تفسیر قرآن آربری - ترجمه محمد جوادی سهرانی - ص ۲۴۸
- ۶- اصول کافی - ج - ۲ باب ترتیل قرآن بالصوت الحسن - ص ۴۵۰ و ۴۵۱
- ۷- عیون اخبار الرضا - ج ۲
- ۸- جلد ۴ - کتاب وسایل الشیعه - کتاب قرائت قرآن - باب - ۲۲ حدیث ۱
- ۹- کنز ج ۲۷۹۴
- ۱۰- وسایل الشیعه - ج - ۴ ص ۸۵۸
- ۱۱- الاحجاج - ج - ۲ ص ۱۷۱
- ۱۲- بهج البلاغه - خفیه ۱۸
- ۱۳- جلد ۴ کتاب وسایل شیعیه - کتاب قرائت قرآن - باب ۲۷ حدیث ۱
- ۱۴- اصول کافی - ج - ۴ ص ۴۲۳
- ۱۵- جلد ۴ کتاب وسایل شیعیه - کتاب قرائت قرآن - باب ۱۱ حدیث ۱
- ۱۶- اصول کافی - ج - ۲ ص ۸۲
- ۱۷- یا به بای آفتاب - امیر رضا ستوده - ص ۲۸۵
- ۱۸- اصول کافی - ج - ۲ باب نواب قرائت قرآن - ص ۴۴۸
- ۱۹- جلد ۴ کتاب وسایل شیعیه - کتاب قرائت قرآن - باب ۱۷ حدیث ۲

منابع

- ۱- انس با قرآن کریم، دکتر محمد علی رضایی اصفهانی - انتشارات شهید مسلم - چاپ زمستان - ۱۳۷۹ - تیراژ ۵۰۰۰ نسخه
- ۲- پژوهشی پیرامون تدنیر در قرآن، تألیف ولی الله نقی پورفر - انتشارات انسوه - نوبت چهارم - ناستان - ۱۳۸۱ - تیراژ ۳۰۰۰ نسخه
- ۳- تفسیر موضوعی قرآن - عبد الله جوادی آملی - قم - مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۹ - جلد ۹
- ۴- تفسیر نمونه - ناصر مکارم شیرازی - تهران دارالکتب الاسلامیه - ۱۳۷۷ - جلد ۱۵
- ۵- حفظ و تقویت حافظه - محمد حسین حججو - انتشارات فاطمیه - قم ۱۳۷۵ -
- ۶- یا به بای آفتاب - امیر رضا ستوده - نشر بجزره ۱۳۷۳ -
- ۷- تفسیر المیزان - علامه طباطبائی - ج ۹
- ۸- چند سبب ابسترنتی